

CAPITOLUL II

EȘECUL LUI ISUS

- I. – *Certitudinea acestui eșec.* – Cauzele sale: Isus nu vorbește nici poporului, nici cărturarilor, nici preoților într-un limbaj convingător. – Drumul la Ierusalim și moartea lui Isus. – O prevăzuse?
- II. – *Împrăștierea Apostolilor.* – În ce fel *credința în învierea* lui Isus le trezește curajul. – Din ce fenomene decurge această credință. – Consecințele sale privind constituirea christologiei primitive și nașterea creștinismului.
- III. – *Reorganizarea credinței discipolilor.* – Ideea apropiatei *întoarceri* a lui Mesia Isus. – Șansele slabe ale succesului doctrinei apostolice. – Ce-i asigură supraviețuirea: transplantarea pe teren grecesc.

I

Privitor la ceea ce a gândit Isus asupra principiului misiunii sale, a caracterului persoanei sale și asupra influenței rolului său, textele ne lasă în incertitudine. Ceea ce vedem clar, în schimb, este că el nu reușește, că compatrioții săi palestinieni nu au crezut în misiunea pe care și-o atribuia și nu s-au conformat sugestiilor morale pe care el le oferea. Cît timp a circulat printre ei³⁵ –unul foarte scurt, de altfel– l-au privit cu curiozitate sau indiferență, dar fără a-l urma. Cel mult, poate că a sedus cîteva sute de galileeni naivi, deoarece Evangheliile ne arată mulțimile îngrămădite pe urmele sale și fermecate de cuvîntul său. Nu trebuie să uităm ceea ce ne spun aceleași Evangheliile în alte părți –cu mult mai multă dreptate– asupra împietririi inimilor evreilor. În adevăr, însuși Isus pare a nu mai crede că i-ar putea mișca. Cauzele eșecului său se văd destul de limpede.

Poporului, nu-i vorbea cu cuvintele pe care acesta le aștepta. El predica întoarcerea la sine, dragostea pentru aproapele, smerenia inimii, încrederea filială în Dumnezeu, unor oameni care sperau într-o chemare la arme și așteptau anunțul ultimei lupte de dinaintea victoriei eterne. El nu spunea: „Ridicați-vă! Unsul lui Yahweh este printre voi”, ci: „Pregătiți-vă pentru

³⁵ Viața publică a lui Isus nu poate fi socotită după datele Evangheliei a IV-a, care ar permite să-i atribuim o durată de aproximativ trei ani. Cu siguranță că aceasta a durat cîteva luni, poate cîteva săptămîni, nu știm exact. (n.a.)

pocăință, spre a vă înfățișa cum se cuvine la Judecata care se apropie”. Nu le cerea să acționeze, ci doar să aștepte într-o anumită poziție morală și religioasă, care schimba așteptarea în constrângere. Fiu al lui Israel, el nu dovedea, probabil, decât un exclusivism relativ: pietatea inimii, credința centurionului roman ori a cananeenei, păreau a egala în ochii săi meritele nașterii pure. Mai exact spus, un păgîn care credea în cuvîntul său se plasa, în ochii săi, cu mult deasupra unui evreu necredincios. Vorbea mult de justiție, de pace, de însuflețire către Tatăl și, prin asta, de resemnare, de răbdare; nimic despre revoltă, și nici despre triumful poporului ales asupra străinilor. Toate acestea –în care, pentru noi, stau originalitatea și farmecul său– nu puteau fi pe placul înfocaților mesianiști ai Palestinei.

Cărturarilor le apărea ca un ignorant pretențios care, în mod naiv, credea că bunul simț putea înlocui știința, iar sufletul rațiunea. Unul care, fără a fi frecventat școlile, vorbea despre „autoritate”, și asta numai pentru că simțea duhul Tatălui în el. Spiritul lor îi displăcea, spontaneitatea religiei sale se simțea constrînsă de formalismul religiei lor: antipatia nu putea fi decât reciprocă. Desigur, nu trebuie să uităm că Evangheliile pe care le avem reflectă preocupările unor timpuri în care legalismul evreu nu-i mai înfrîna deloc pe creștini, prin urmare, vremuri în care aceștia înclinau să-i atribuie Învățătorului desconsiderarea pe care o aveau ei față de acest legalism. Totuși, din numeroasele texte în care Christos atacă scribii și invers, din cele în care îi vedem întinzîndu-i capcana întrebărilor insidioase nu putem să nu extragem ideea clară a unui conflict latent între ei și el. Evident, respecta Legea, ținea la ea, însă nu ținea la ea în mod exclusiv și se arăta dispus să așeze inspirațiile pietății deasupra recomandărilor rabinice.

Preoților de la Ierusalim, aristocrației saducee, le apărea ca fiind cel mai periculos și stînjenitor dintre agitatori. Periculos pentru că, în cele din urmă, putea provoca în popor una din acele mișcări violente și absurde pe care autoritățile romane le reprimau mereu cu severitate –agitație ce tulbura liniștea celor de la Templu. Stînjenitor, pentru că, în mod nechibzuit, ajungea să etaleze sub ochii poporului comparații și apropieri care, în cele din urmă, se întorceau în dezavantajul sacerdoțiului.

Mai mult decît o arăta, poate, poporul ezita împotriva lui *nabi*. Se spunea că Isus înmulțea *semnele*, adică miracolele, vindecînd posedați și infirmi. Se poate să-i fi cerut deja –banalitate în acea țară și în acele vremuri!– învierea cîtorva morți. Dușmanii săi raportau tot acest miraculos la influența lui Beelzebut³⁶, adică a Diavolului, însă cei simpli nu-i credeau pe cuvînt și rămîneau perplecși. În sfîrșit, dacă Isus nu le stimula entuziasmul, nici nu le descuraja simpatia. În schimb, doctorii și preoții l-au detestat de cum l-au cunoscut, iar el a comis imprudența de a merge și a se da pe mîinile lor.

Nu ne dăm prea bine seama ce anume l-a determinat să meargă la Ierusalim. Probabil că nu doar dorința de a celebra Paștele în orașul sfînt. Evangheliștii noștri au scris într-o vreme în care „misterul” vieții lui Isus stătea în moartea sa –moarte acceptată de el pentru a răscumpăra și regenera umanitatea–, iar ei presupuneau că Domnul explicase încă de mult timp necesitatea Patimii sale. De aceea, ei nu ezită să ne spună că Isus urcă la Ierusalim pentru a-și împlini astfel opera divină pe crucea Calvarului. Pentru istoric, starea sa de spirit și intențiile sale adevărate par a fi mai obscure.

Avea, oare, conștiința clară a eșecului său? O putem crede, întrucît faptele vorbesc cu destulă elocvență. La drept vorbind, este greu de conceput că ar fi putut reuși după cum voia. Discursul său moral nu avea sens și nu putea da rod decît cu condiția de a fi întărit prin cîteva semne premergătoare ale marelui eveniment a cărui iminență o afirma. El nu se putea justifica decît prin împlinirea cuvîntului său. Or, semnele nu apăreau, iar cuvîntul său nu s-a împlinit încă, astfel că cei devotați lui au ajuns, încă de mult timp, să susțină că primii discipoli nu l-au înțeles bine și că el nu le

³⁶ Baal Zebub este numele zeității supreme filistene. Numele semnifică ‘zeul muștelor’ și se pare că este o formă coruptă și batjocoritoare la adresa zeității dușmanilor lui Israel, numele real fiind Baal Zebul ‘zeul cerului, zeul cel înalt’. Oricum ar fi, date fiind adversitățile dintre israeliți și filistenii, cei dintîi îl identifică cu Satan. Traducerile ulterioare ale textului biblic au deformat aceste nume în felurite moduri, în istorie fiind frecventă practica de a trata depreciativ și disprețuitor o zeitate importantă a unei comunități adverse, transformînd-o în zeitate negativă. (n.trad.)

spunea ceea ce părea a le spune. Ferm convins că deținea și anunța adevărul, el își închipuia, poate, că acesta se va manifesta la Ierusalim și că numai aici va străluci marea Zi, lucru care ar fi trebuit crezut, dacă ar fi să dăm crezare povestirii privind intrarea sa mesianică în oraș, printre aclamațiile populare. Eu unul, însă, mă îndoiesc că această intrare s-a petrecut astfel.

Oricare i-ar fi fost intențiile sau speranțele, Isus a fost rău inspirat să se transporte în acest mediu care nu era al său și în care dușmanii săi naturali erau stăpâni. A comis aici imprudențe, precum aceea de a se manifesta împotriva vânzătorilor de porumbei și a zarafilor din fața templului? Se poate. În orice caz, procuratorul roman învățase să nu se încreadă în inspirații evrei și nu le fu deloc greu preoților și doctorilor să-l convingă că, din motive de ordine publică, avea interes să pună capăt agitațiilor unui galileean de nimic. Deci Pilat îl arestă pe Isus, îl judecă și îl răstigni. Poporul îl lăsa s-o facă. După toate aparențele, eforturile Evangheliilor noastre de a-l inocenta pe roman și de a arunca asupra evreilor întreaga responsabilitate a crimei, nu se inspiră din adevărul faptelor, ci din dorința de a menaja autoritățile romane, într-o vreme în care creștinii nu găseau decât în acestea sprijin împotriva animozității sinagogilor.

Isus nu prevăzuse deloc ceea ce i s-a întâmplat, groaza și fuga discipolilor săi fiind proba evidentă. Lovitura de forță a lui Pilat l-a izbit în plină visare și părea să-i sfârșească opera. Este foarte probabil ca în ultimele sale zile neliniștea față de viitor, incertitudinea prezentului și –cine știe?– îndoiala de sine să-l fi invadat, și ca gândul la apropiata sa moarte să-i fi apăsât spiritul. Dar nimic nu ne îndreptățește să credem că și-ar fi socotit util supliciul, pentru îndeplinirea misiunii sale, totul obligându-ne să credem că nu a spus nimic în acest sens. În fapt, pentru că miracolul anunțat nu se producea nicicum, pentru că Yahweh nu se manifesta deloc, ce mai putea face decât să se furișeze în Galileea sau să-și plece capul și să-și îndure destinul? Că, într-adevăr, se gândea să se reîntoarcă în țara sa, s-a presupus pe baza faptului că, după Evanghelia lui Matei, a dat întâlnire discipolilor săi în Galileea. Oricum, dacă aceasta a fost intenția sa, nu a avut timp a o urma.

II

Se pare că „scandalul crucii”³⁷, cum va spune sfântul Paul, trebuia să pună capăt tentativei lui Isus. El se ridicase pentru a anunța un eveniment care nu s-a produs, apoi a pierit, iar discipolii săi s-au dispersat plini de spaimă. Nu trebuia ca ei să abandoneze pînă și speranța care le-a fost sădită în inimă, să plîngă și să blesteme eroarea lui și a lor? Să nu uităm, el nu fondase nimic. Nu aducea o religie nouă, nici măcar un rit nou, ci o concepție personală, mai mult decît originală, asupra pietății în religia evreiască, în care el nu pretindea să schimbe nici credința, nici Legea, nici cultul. În centrul învățaturii sale se plasa ideea mesianică –care aparținea aproape tuturor compatrioților săi în aceeași măsură cît îi aparținea și lui–, și pe care el doar o concepea într-o manieră proprie. Să reținem că ne este imposibil a afirma că această manieră însăși îi era cu adevărat proprie. A-i atribui voința de a fonda o Biserică, Biserica sa, de a o prevedea cu rituri, sacramente, semne sensibile ale grației sale, și de a-i pregăti cucerirea întregului pămînt, sînt tot atîtea anacronisme. Mai mult, sînt tot atîtea distorsiuni ale gândirii sale, de care, dacă ar fi avut cunoștința, ar fi fost scandalizat. Atunci, însă, ce poate rămîne din el, în afara cîtorva maxime morale –folositoare, cu siguranță, dar mai puțin originale decît se spune de obicei– și în afară de amintirea mișcătoarelor sale virtuți, de farmecul personal? Logica răspunde: nimic. Și totuși, urmarea evenimentelor pare a fi contrazis logica.

Credința-încredere a apostolilor triumfă asupra morții însăși. Și astfel ajungem în cea mai obscură zonă a problemei. Ei s-au regăsit în Galileea, în cadrul familiar în care trăiseră cu el, au crezut că-l revăd și și-au închipuit că nu mai era mort. Acesta este faptul, amănuntele, însă, ne scapă. După cum era inevitabil, legenda l-a voit luminos, dar l-a făcut ininteligibil, contopindu-l cu episoade minunate, neverosimile și pe care contradicțiile

³⁷ Sintagma se referă la întreg complexul de întîmplări umiltoare pînă și pentru o ființă umană, prin care a trecut Isus din momentul în care a fost arestat și pînă la moartea sa fizică: interogatoriul, batjocorirea de către soldați, drumul Calvarului, culminînd cu crucificarea. În lumea greco-romană și orientală a epocii, acestea erau inacceptabile în legătură cu Divinitatea. Paul este cel care, printr-o dialectică iudeo-grecescă va formula explicații care, încă din vremea sa, au început a fi acceptate. (n.trad.)

textelor le fac să devină imposibil de controlat. Povestirile evanghelice care ne istorisesc Învierea, sînt privite de critică ca niște agregate compozite de amintiri confuze, de precizări inventate, de vechi „istorii” devenite banale în lumea orientală. Ce este la bază, însă? Căci, fără îndoială, ceva sigur există! După toate aparențele, există o viziune a lui Petru, urmată de viziuni colective, fenomene de contagiune mentală, care nu sînt singulare în istoria religiilor.

Să nu uităm că, dacă apostolii au revenit de la Ierusalim complet îngroziți, dezorientați, descurajați pe moment –pentru că ceea ce așteptau nu s-a produs și pentru că o lovitură atît de bruscă și de neașteptată i-a izbit–, ei pot, totuși, să nu fie disperați. Și-au pus o prea mare speranță în promisiunea lui Isus, pentru a se rupe de aceasta, iar după trecerea primului moment de confuzie –în același mediu în care, nu demult, aceasta i-a pătruns–, speranța a acționat din nou asupra lor –în special asupra lui Petru– în mod energic. Or, promisiunea lui Isus este pentru ei legată de persoana lui Isus. A mărturisi că această persoană a dispărut pentru totdeauna este a consimți să părăsești orice speranță. Credința lor se fixează și –ca să spunem așa– se concentrează hipnotic asupra acestei idei: nu este posibil să ne fi abandonat și ca moartea sa să fie definitivă. Rezultatul necesar al acestei tensiuni spre o *constantă* asemănătoare, în mintea oamenilor neinstruiți și mistici totodată, exaltați de așteptare și de dorință, este viziunea. De aceea Petru îl vede pe Isus, iar alții, după aceea, îl văd cum îl văzuse Petru. Puțin importă că este vorba despre veritabile halucinații sau de interpretări halucinatorii cu oarecare aparențe vizuale; pescarii de pe lacul Genezaret erau la fel de dezarmați atît în fața unuia cît și a altuia dintre aceste fenomene.

Viziunile îi conving pe apostoli că Isus *trăiește*, că trăiește cel puțin în *spiritul său* glorificat de Dumnezeu. Pentru ca el să trăiască, însă, trebuie ca el să nu mai fie mort și, dacă nu mai este mort –pentru evreii din acel timp, indubitabil– este pentru că a înviat. Nu neapărat cu *corpul său pus în pămînt*, dar a înviat cu un corp. Presupunînd că apostolii nu se gîndiseră mai înainte decît la aparițiile *spiritului* său, fără îndoială că ei nu putură să rămînă multă vreme la această opinie, deoarece credința populară le descria

o înviere ca pe o reluare integrală a vieții terestre³⁸, și, de asemenea, pentru că diverse texte din Scriptură, în care căutaseră anunțul și justificarea învierii lui Isus, le-au impus convingerea că el ieșise din mormânt la capătul a trei zile, sau a treia zi³⁹. Pe această convingere a apostolilor s-a fondat legenda, edificarea ei avînd loc, în cea mai mare parte, pe teren grecesc.

Deocamdată nu insist pe această construcție secundară. Să remarcăm doar că singura afirmație apostolică: *Noi l-am văzut; Dumnezeu l-a înviat*, reclamă o concluzie: de ce l-ar fi ridicat Dumnezeu pe Isus din odihna morților dacă nu pentru că îi rezervase un rol primordial în opera sa viitoare? Opera nu putea fi decît instaurarea Împărăției pe care Învățătorul o anunțase, iar rolul nu putea fi decît acela de Mesia. Două versete din *Faptele Apostolilor* (2, 32 și 36) ne permit să sesizăm pe viu raționamentul apostolic: „Pe acest Isus, Dumnezeu l-a înviat, spune un verset, și noi toți sîntem martorii acestui fapt”, iar celălalt concluzionează: „Așadar, să știe cu siguranță toată casa lui Israel că Dumnezeu l-a făcut Domn și Christos pe acest Isus pe care voi l-ați răstignit”. Bineînțeles, nu garantez că expresia atribuită aici sfîntului Petru îi aparține într-adevăr –eu cred contrariul–, deoarece utilizarea cuvîntului *Domn* (*Kyrios*) dezvăluie un redactor elenizant –adică aparținător de christologia comunităților elenistice–, dar apropierea celor două afirmații răspunde, cu siguranță, unei realități psihologice.

Dacă această credință a apostolilor în învierea Învățătorului lor, nu s-ar fi produs, *nu ar fi existat creștinismul*, și din acest punct de vedere s-a putut susține (Wellhausen⁴⁰) că, *fără moartea sa*, Isus nu ar fi ocupat nici un loc în

³⁸ După unii, în timpul vieții sale, Isus trecea drept Ioan Botezătorul înviat. (n.a.)

³⁹ *Osea*, 6, 2: „Ne va face să trăim în două zile și, a treia zi, ne va ridica și ne va face să fim în fața lui”. *Iona*, 2, 1: „și Iona a stat în pîntecele peștelui trei zile și trei noapți” (Cf. *Mt.*, 12, 40). Ne putem gândi și la *Psalmi*, 16, 10 (Cf. *Fapte.*, 2, 27 și 31). (n.a.)

⁴⁰ Julius Wellhausen (1844-1918), biblist și orientalist, profesor de teologie la Greifswald, profesor de limbi orientale la Halle, Marburg și Göttingen. Lucrarea sa, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, este o sinteză amănunțită a tuturor opiniilor de pînă la el privind originea Torei, iar cercetarea și studiul apariției celor cinci cărți biblice al Torei este făcută în contextul istoric și social. Julius Wellhausen dezvoltă astfel tipul de argument numit *ipoteza documentară*. (n.trad.)

istorie. Invers, putem susține că întreaga doctrină esențială a creștinismului se întemeiază pe această înviere? Din punctul de vedere al dogmaticii nu i-am putea decît cu greutate exagera importanța și ar părea legitim să-i punem, ca epigraf, sub titlul oricărui expozeu al credinței ortodoxe, cuvîntul sfîntului Paul din prima *Epistola 1 către corinteni* (15, 17): „*Iar dacă Christos nu a înviat, credința voastră este zadarnică!*”

În rest, pentru cine se situează în punctul de vedere pur istoric al determinării și extensiei creștinismului, importanța credinței în învierea lui Isus nu pare deloc mai mică, deoarece această credință în Domnul Isus a devenit fundamentul unei religii noi care, devreme separată de iudaism, s-a oferit tuturor oamenilor ca o cale divină a mîntuirii. Prin ea, influențele vechiului mit oriental al zeului care moare și învie pentru a-și conduce credincioșii la viața veșnică, vor pătrunde în conștiința comunităților creștine, mai puțin a celor elenizante, și vor transforma rapid pe Mesia evreu, erou național –de neînțeles și indiferent pentru greci– în Isus Christos, Domn și Mîntuitor, Fiu al lui Dumnezeu și Vicar al lui Dumnezeu în lume, cel căruia, după cum o spune din nou sfîntul Paul, toți cei care cred îi invocă numele și în fața căruia creația toată trebuie să-și îndoie genunchiul⁴¹.

III

Pentru a începe –din moment ce accepta învierea–, credința discipolilor trebuia să se reclădească și să se reorganizeze.

Să se reorganizeze, deoarece este limpede că nu mai putea trăi doar din afirmațiile lui Isus. Moartea sa modifica poziția chestiunii, deoarece căpăta –în mod voit sau forțat– un loc în perspectiva eshatologică⁴². Mai întîi, credința a fost considerată ca fiind destinată să facă posibilă învierea –proba supremă a măreției mesianice a Răstignitului–, urmînd ca din această să se facă marele mister, consecința necesară, scopul întregii opere. Și se spune: „Isus Nazarineanul a venit ca un om inspirat de Dumnezeu, înmulțind

⁴¹ *1Cor.* 1, 2; *Filipeni.* 2, 9 și urm. (n.a.)

⁴² Adică în tabloul sfîrșitului lumii, a celor din urmă lucruri (> gr. ἔσχατος ‘ultimul, capăt’) (n.a.)

semnele și făcînd binele; el a pierit de mîna celor ticăloși; însă el era Mesia cel ales; Dumnezeu a dovedit-o înviindu-l din morți a treia zi, și curînd va reveni plin de gloria sa celestă pentru a inaugura Împărăția pe care a promis-o”. În predicile lui Christos pare a fi esențială ideea iminenței Împărăției, în predicile apostolice, esențiale sînt ideea măreției mesianice a lui Isus și cea a apropiatei sale reveniri. În adevăr, conform cărții *Faptelor*, acestea sînt cele două teme pe care au început a le dezvolta cei doisprezece, după revenirea la Ierusalim.

Este sigur că ei dețineau o putere de iluzionare mai puțin obișnuită, deoarece, *a priori*, totul lăsa să se presupună că ei vor obține încă mai puțin succes decît Învățătorul lor, și că îi aștepta același sfîrșit. Dacă evreii nu crezuseră în Isus în timpul vieții sale, cum ar putea adera la el acum, cînd totul lăsa să se creadă că s-a înșelat singur, că nu s-a putut salva nici măcar în clipa supliciului, că a murit în mod mizerabil în fața poporului său? Se spune că a înviat? Dar cine l-a văzut? Discipolii săi? Slabă mărturie. În adevăr, la Ierusalim, cei doisprezece avură parte de o primire pe care oricine altcineva în afara lor ar fi putut să o prevadă: cîștigară cîteva duzini de partizani, precum cea din urmă sectă, păstrară bunăvoința poporului prin rigoarea pietății lor evreiești și prin asiduitatea lor față de Templu –ceea ce, în trecut, probează cît de puțin înțelesese Învățătorul lor să se separe de religia lui Israel– și stîrniră înverșunarea disprețuitoare a cărturarilor și a preoților, suferind diverse persecuții. Condiția lor mizerabilă, caracterul lor pacific și de asemenea, poate, părerea bună pe care poporul o avea despre ei, îi scăpară de la moarte; pentru mulți dintre ei, de altfel, aceasta nu a fost decît o amîinare a morții. Recrutară cîteva oameni de prin micile orașe vecine Ierusalimului, dar în mod evident printre evreii de rasă succesul lor își atinse degrabă apogeul. Acest succes era de o atît de slabă influență, încît în ochii celor mai puțin avizați părea evident că erezia creștină nu va depăși generația care a văzut-o născîndu-se, că în curînd credincioșii lui Isus Nazarineanul vor cădea în uitare, precum și cei ai Botezătorului ori cei ai oricărui alt *nabi*.

Nu s-a întîmplat deloc astfel deoarece a intervenit un element nou care schimbă lucrurile complet: incapabilă de a se înrădăcina pe teren evreiesc,

speranța apostolică se trezi transportată pe teren grecesc. Vom vedea cum. Iar acolo –se înțelege de ce–, această speranță va prospera. La drept vorbind, aici trebuie căutat primul moment al evoluției creștinismului.